

Т. Мастеркова,
викладач кафедри
суспільно-гуманітарних дисциплін,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

Інституціалізація досягнень обдарованих учнів у системі загальної середньої освіти

Анотація. У статті охарактеризовано систему відзначення досягнень школярів загальноосвітніх закладів, переможців всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів, яка сприяє особистісному зростанню та майбутній професійній спрямованості учнів.

Ключові слова: учні, досягнення, обдарованість, особистість, освіта.

В Україні існує надзвичайно високий суспільний запит на отримання вищої освіти, оскільки рівень та якість отриманої освіти дає право претендувати на найбільш престижні професійні позиції.

До 2008 року в Україні вступ до вишів навіть найобдарованіших випускників школи був великою проблемою. Високий рівень корупції під час вступних кампаній часто закривав перед талановитою дитиною шлях здобути безкоштовну освіту за фахом у престижному вищому навчальному закладі.

Після запровадження умови проходження зовнішнього незалежного оцінювання для вступу ситуація докорінно змінилася. Стало можливим сподіватися на продовження здобуття вищої освіти у найкращих закладах України учням, які у школі змогли проявити свої таланти. На сьогодні близько 80% випускників закладів загальної середньої освіти стають студентами вищих навчальних закладів.

Ці дані говорять про те, що в нашій державі нескладно здобути вищу освіту, але непросто здобути якісну освіту. Питання в тому, що ця освіта має забезпечити подальше життя випускника. Саме з цим виникають проблеми, бо після завершення закладів вищої освіти більшість випускників не можуть або не хочуть працевлаштуватися за спеціальністю.

Реалізація завдань повної загальної середньої освіти передбачає всебічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, що вдосконалюється впродовж життя. Це зумовлює визначення педагогом пріоритетів у роботі для залучення обдарованих школярів до участі в інтелектуальних змаганнях.

У реаліях сучасного інформаційного суспільства рівень та якість отриманої людиною освіти відкривають для неї широкі можливості професійної та особистої самореалізації в соціальному житті. Значною мірою це залежить від отримання та формування індивідом під час навчання так званого «культурного капіталу».

Питання культурного капіталу та сфери його впливу на соціальне життя людини було досліджено французьким соціологом і філософом П. Бурдьє. Власне саме поняття «культурний капітал» було введено в широкий науковий дискурс в його праці «Нарис теорії практичної дії» (1972). Культурний капітал осмислюється вченим як сукупність інтелектуальних здібностей, освіченості, вмінь, кваліфікаційної підготовки індивіда чи індивідів, що використовуються у процесі здійснення соціальної діяльності, і при цьому узаконюють володіння ним певним статусом. Культурний капітал виступає накопичуваним ресурсом, а джерелами його розвитку є держава, певні організації, сім'я та сімейні відносини, а також самі індивіди як його потенційні носії [1].

Говорячи про визначення культурного капіталу, можна окреслити його наступним чином: культурний капітал представляє собою реалізоване у практичній діяльності багатство у вигляді освіченості, інтелектуальних, морально-ціннісних та соціальних характеристик, втілене в професійній компетентності людини і здатне приносити своєму носію додаткові прибутки і привілеї. Зовні він виявляється в стилі поведінки та практичній професійній діяльності індивіда. За своїм змістом культурний капітал забезпечує професійні статуси, ролі та владу, підтримує встановлений соціальний порядок у суспільстві та його окремих підсистемах. У філософському вимірі культурний капітал є суспільним артефактом, який створений та накопичений конкретною людиною, транслюється наступним поколінням і тим самим підтримує зв'язки між ними [1].

Одним з найважливіших каналів відтворення культурного капіталу є система освіти, адже саме в ній знаходять своє відображення процеси набуття і засвоєння культурного капіталу та отримання академічних кваліфікацій.

Об'єктом нашого дослідження є інституціоналізована форма культурного капіталу школярів у системі загальної середньої освіти в Україні, тобто визнання та відзначення їхньої успішності.

Якщо відштовхуватися від теорії культурного капіталу, то сьогодні ми часто маємо ситуацію, коли людина стає власником інституціоналізованої форми (диплома), не набувши необхідних знань, вмінь, кваліфікації [2].

Інституціоналізацією вважається формальне визнання прав власності учасників освітнього процесу, їхніх рангів, сертифікатів, що засвідчують важливість та цінність сформованого в них культурного капіталу [3].

Таким чином, перед вчителем постає завдання розпізнати у дитини таланти, націлити її на його реалізацію та інституціоналізувати його, щоб роки навчання у школі стали стартовим майданчиком для реалізації культурного капіталу школяра у подальшому навчанні та професійній діяльності. Саме школа має підготувати обдаровану дитину до розуміння того, що свій талант вона має бути готова конвертувати в академічні кваліфікації, що засвідчить перехід її культурного капіталу в інституціоналізований стан.

Відкрити і розвинути талановиту дитину – важлива місія, яка покладається на педагогів середньої школи. Звичайно головними документами, які інституціоналізують набуті учнем у школі знання, вміння та навички є атестат про середню освіту та сертифікат про складання зовнішнього

незалежного оцінювання. Відображені у цих документах оцінки забезпечують можливість продовження навчання у вищих закладах освіти.

Такий підхід дає можливість дитині зосередитися на предметах, які стануть визначальними при вступі до вищого навчального закладу.

Такий вид інституціоналізації успіхів школяра, як «золота» чи «срібна» медаль за особливі успіхи у навчанні, який у минулому давав переваги при вступі до університету, на сьогодні втратив своє значення.

Якщо говорити про особливо обдарованих учнів, то дослідження показують, що їх кількість серед однолітків не є великою.

Відомий американський психолог і психодіагност Девід Векслер, автор «Шкали інтелекту», встановив такі показники інтелектуальної обдарованості:

- 2,2% – дуже високий інтелект;
- 6,7% – високий інтелект [5].

Залишається актуальною підтримка прагнення учня до здобуття нових знань та їх глибокого закріплення. Це завдання вирішується долученням школярів, починаючи з початкової школи, до системи інтелектуальних змагань.

За результатами цих змагань можна визначити обдарованих дітей, побудувати їхню педагогічну та наукову підтримку, інституціоналізувати їхні досягнення у певних предметах та сприяти продовженню навчання у вищих закладах освіти.

Загалом Міністерством освіти і науки України проводяться та підтримуються такі інтелектуальні змагання для учнів закладів середньої освіти:

- всеукраїнські учнівські олімпіади з 26 навчальних дисциплін (у тому числі 8 мов національних меншин, включаючи польську мову);
- всеукраїнський конкурс захист науково-дослідницьких робіт учнів;
- всеукраїнські інтернет-олімпіади з 8 навчальних предметів;
- всеукраїнські турніри з 11 предметів;
- мовно-літературні конкурси Петра Яцика та імені Т. Шевченка;
- в 11 номінаціях проходять всеукраїнські та міжнародні конкурси («Левеня», «Кенгуру», «Турнір чемпіонів», «Лелека», «Колосок», «Геліантус» та інші).

Організатори останніх дають можливість брати участь у конкурсах всім бажаним школярам 1–11 класів. У багатьох учнів перші відзнаки за успіхи в інтелектуальних змаганнях з'являються саме після них. Таким чином, дитина отримує інституціоналізоване підтвердження своїх інтелектуальних досягнень.

Так створюються умови реалізації однієї з ключових компетентностей (формування у школярів навички командної роботи), визначених Державними стандартами для загальної середньої освіти, зокрема під час проведення всеукраїнських учнівських турнірів.

Мовно-літературні конкурси Петра Яцика та імені Тараса Шевченка покликані виявляти творчо обдаровану молодь, розвиток її потенціалу, виховувати у молодого покоління повагу до мови і традицій свого народу. Переможці конкурсів інституціоналізують свої досягнення у вигляді щорічних стипендій Президента України.

Детальніше розглянемо результати всеукраїнських учнівських предметних олімпіад, які проводить комунальний заклад «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради.

В олімпіадах з 18 предметів, які проходять в області (шкільний, районний/міський та обласний етапи) беруть участь учні 7–11 класів.

Через обмеження, що спричинив COVID-19, повномасштабну війну в Україні у 2022 році наші кращі учні не мали можливості брати участь в інтелектуальних змаганнях, проведення яких унеможливилось на рівні держави. Тому проаналізуємо результати попередніх років, які переконливо свідчать про необхідність здійснення такого моніторингу успішності талановитих школярів для визначення їхніх майбутніх професійних уподобань.

У 2019–2020 навчальному році в районному/міському етапі олімпіад змагалось понад 30 тисяч школярів. 1959 учнів взяли участь в обласному етапі, 51 учень від області виступав на всеукраїнському етапі.

Якщо проаналізувати результати олімпіад серед учнів 11 класу, то в обласному етапі брали участь 456 школярів (7% від усіх одинадятикласників області). Зазначимо, що 8,9% із них з високим і дуже високим інтелектом за «шкалою інтелекту» Д. Векслера. 128 (1,95%) учнів брали участь у двох і більше олімпіадах (2,2% з дуже високим інтелектом). Отже, учнівські олімпіади, до певної міри, об'єктивно інституціоналізують культурний капітал, сформований у дітей протягом навчання у школі.

У нинішньому 2022–2023 навчальному році для участі в обласному етапі олімпіад з навчальних предметів зареєструвались 1478 школярів, що свідчить про бажання талановитих учнів спробувати свої сили в інтелектуальних змаганнях попри всі труднощі сьогодення. Інститутом розроблено умови проведення цих заходів в дистанційному форматі, враховуючи всі вимоги військового стану в державі.

Дипломи переможців на різних етапах олімпіад стають доволі вагомими відзнаками, які інституціоналізують, тобто підтверджують, культурний капітал окремого учня та відкривають перед ним можливості робити наукову та професійну кар'єру.

У школі, на рівні територіальних громад стало традицією відзначення кращих учасників олімпіад. Вони отримують стипендії та інші види матеріального заохочення. Таким чином, обдаровані діти бачать реальний шлях конвертації культурного капіталу у певну вигоду для себе. Адже є багато учнів, які добре вчаться, але офіційно визнається компетентність того, хто підтвердив її на учнівській предметній олімпіаді і отримав відповідний диплом.

В Україні диплом переможця всеукраїнського етапу гарантує 10 додаткових балів до конкурсного результату. При високій конкуренції під час вступу до престижних закладів вищої освіти, де роль відіграють іноді десятки долі бала, це суттєво збільшує шанси випускника реалізувати свою мрію за кошти державного бюджету.

Багатоступеневий відбір кращих дозволяє побачити на всеукраїнському етапі олімпіад найбільш талановитих. Кращі з них мають можливість показати

себе на більш високому рівні через участь у міжнародних олімпіадах з природничо-математичних дисциплін.

Щороку до війни в інституті відбувалось «Свято обдарованої дитини» за підсумками учнівських предметних олімпіад. На ньому вручались спеціальні «Відзнаки за результати участі в обласних олімпіадах» та відповідні сертифікати. Ці відзнаки отримували випускники шкіл, які багато разів брали участь та ставали переможцями обласних олімпіад. Постійна підтримка та інституціоналізація досягнень учнів через інтелектуальні змагання впливає і на вибір випускників. Сподіваємося, що вища школа продовжить формувати культурний капітал цих молодих людей і Україна матиме фахівців, які конвертуватимуть його в економічне зростання країни.

Підсумовуючи все вищесказане, варто зазначити, що філософське осмислення культурного капіталу підводить до визначення його як важливого суспільного феномену в питанні поступального еволюційного розвитку людини та людства. Саме його відтворення у системі освіти сприятиме особистісному зростанню та професійній реалізації випускника, а також зберігатиме культурний зв'язок між поколіннями.

Україна ступила на шлях реформування школи. Впровадження положень Концепції «Нова українська школа» забезпечує реалізацію реформи, яка покликана змінити школу. Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя у суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності [6].

Список використаних джерел та літератури

1. Бурдые П. *Формы капитала. Социология образования: теории, исследования, проблемы.* Казань, 2004. С.17–27.
2. Колотило М. О. Культурний капітал та особливості його відтворення у вищій освіті (соціально-філософський дискурс). *Національний технічний університет України «КПІ» Вісник Дніпропетровського університету.* 2013. Т. 21, вип. 23 (4) Філософія. С. 184 – 190.
3. Мастеркова Т. В. Аспекти інституалізації культурного капіталу учнів-переможців інтелектуальних змагань. *Молодь і ринок.* 2020. № 5. С. 126–130.
4. Сайт «Державна служба статистики України». URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Савенков А. І. Дитяча обдарованість.
6. Закон України «Про освіту» (2017 р.)